

Piotr Jaworski

Prorok jako świadek (Jr 23,16-22)

Verbum Vitae 27, 77-94

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PROROK JAKO ŚWIADEK (JR 23,16-22)

Prophet as a Witness (Jer 23:16-22)

Abstract. This article deals with the subject: “prophet as a witness”. The Bible portrays a prophet as a messenger speaking in God’s name and announcing His word. However, he is not merely a neutral reporter, but the witness of received revelation. A witness is a person who has participated in some event personally and therefore can confirm what he or she saw and heard. These two elements of witness in the prophet’s mission are pointed out by Jeremiah. His oracle in Jer 23:16-22 deals with false prophets, whose own visions proclaim themselves as coming from God. Meanwhile, the true prophet is following quite a different path. He participates in “the council of Yahweh”, experiencing divine revelation (conf. v. 18), and then testifies to what he has seen and heard (conf. v. 22). Therefore, such a prophet is truly the witness of God and His word.

Keywords: prophet, witness, council of Yahweh, Jer 23:16-22
Słowa kluczowe: prorok, świadek, rada Jahwe, Jr 23,16-22

Biblijna postać nosząca miano proroka niemal natychmiast rodzi skojarzenia z dworskim posłańcem bądź heraldem, który w imieniu swego pana przybywa oznajmić podwładnym jego królewską wolę. Istotnie, asocjacja taka jest jak najbardziej prawidłowa, gdyż kładzie nacisk na pierwszorzędne zadanie starotestamentowych proroków, polegające na proklamowaniu otrzymanego od Boga

słowa. Warto jednak zauważyć, że rola biblijnego męża określanego hebrajskim terminem *nābî*¹ lub greckim terminem *προφήτης* nie ogranicza się wyłącznie do bycia obiektywnym przekazicielem powierzonego mu orędzia. Prorok jest kimś więcej. Powołany przez Boga i zaproszony przez Niego do współpracy staje się wobec ludzi, do których jest posłany, subiektywnym świadkiem otrzymanego objawienia.

1. KIM JEST ŚWIADEK?

Świadek to osoba, która osobiście uczestniczyła w jakimś wydarzeniu i dlatego też może w sposób wiarygodny potwierdzić to, co widziała i słyszała. Prowadzi to do wniosku, który sprowadza się do stwierdzenia opartego na grze słów o wspólnym źródłosłowie „świadczyc”: trzeba czegoś „doświadczyć”, aby następnie móc to „poświadczyć”. Można zatem wskazać dwa sukcesywne elementy świadectwa: (1) bycie świadkiem czegoś, (2) danie świadectwa czemuś. Świadkiem Boga może więc zostać tylko ten, kto doświadczył Jego obecności i działania w swoim życiu. Dawanie świadectwa jest bowiem naturalną konsekwencją osobistego doświadczenia.

Oba te elementy są obecne w życiu i posłudze biblijnych proroków. W pierwszej kolejności uwidaczniają się one w narracji o powołaniu prorockim. Wybrany przez Boga prorok najpierw doświadcza Jego interwencji w kluczowym dla jego misji wydarzeniu powołania, a następnie poświadcza zaistnienie tego faktu wobec słuchaczy, do których został posłany, autoryzując tym samym swoje nauczanie (por. Iz 6; Jr 1,5-10; Am 7,14-15). Wydarzenie to jest więc dostępne dla ludu wyłącznie dzięki świadectwu złożonemu przez samego proroka¹. Warto jednak zauważyć, że świadectwo proroka nie dotyczy jedynie momentu

¹ Szczegółowa analiza zagadnienia proroka dającego świadectwo o swoim powołaniu prorockim - zob. Pikor, „Prorok jako świadek”, 11-31.

wybrania i powołania, ale rozciąga się na całe życie i posługę tego męża Bożego. Będąc pośrednikiem pomiędzy niebem a ziemią prorok jest równocześnie świadkiem Boskiej rzeczywistości dla otaczających go ludzi.

Prawdę tę podkreśla Jeremiasz w swoim cyklu mów zebranych w Jr 23,9-40. Fragment ten stanowi tematyczny zbiór wyroczni poświęconych prorokom (na co wskazuje otwierający go nagłówek *lannəbiʾîm*). Zwracając się do współczesnych sobie proroków, którzy działali na terenie Judy w latach poprzedzających tragiczne wydarzenia roku 586 przed Chr., Jeremiasz głosi im swoje napomnienia. Nawołuje w nich i wzywa proroków do weryfikacji swego posłannictwa w świetle Bożych oczekiwań płynących z powołania, ale nade wszystko zaprasza do odkrycia na nowo własnej tożsamości².

Poddanie przywołanego fragmentu szczegółowej analizie strukturalnej pozwala wyodrębnić w nim pięć części (ww. 9-15.16-22.23-24.25-32.33-40), które pierwotnie prawdopodobnie stanowiły niezależne mowy, jakie przy różnych okazjach wygłosił prorok z Anatot. Na szczególną uwagę w kontekście podjętego tematu świadectwa zasługuje część druga, obejmująca ww. 16-22³:

¹⁶ Tak mówi Jahwe Zastępów:

„Nie słuchajcie (*šm*⁹) słów proroków (*nəbiʾîm*) prorokujących (*nbʾ*) wam – ludzją oni was!

Wizję swego serca opowiadają – nie z ust Jahwe.

¹⁷ Powtarzają nieustannie lekceważącym mnie:

² Por. Allen, *Jeremiah*, 263; Craigie – Kelley – Drinkard, *Jeremiah 1–25*, 290; Lundbom, *Jeremiah 21–36*, 178; Thompson, *The Book of Jeremiah*, 493.

³ Wśród badaczy toczy się dyskusja, jak daleko sięga ta część. Za powyższą delimitacją i traktowaniem ww. 16-22 jako jednej jednostki tekstualnej opowiedzieli się m.in. Carroll (*Jeremiah*, 458-463), Craigie – Kelley – Drinkard (*Jeremiah 1–25*, 342-343), McKane (*Commentary on Jeremiah*, 576-578), Rudolph (*Jeremia*, 151-153), Stachowiak (*Księga Jeremiasza*, 277-279) i Thompson (*The Book of Jeremiah*, 496-499). Inni dzielą jednostkę na dwie części: obejmujące ww. 16-20.21-22 (por. Holladay, *Jeremiah*, I, 633-634) lub ww.16-17.18-22 (por. Lundbom, *Jeremiah 21-36*, 189-190.193-194).

„Jahwe powiedział: Pokój będzie z wami!”

A każdemu postępującemu w zatwardziałości swego serca mówią:

„Nie przyjdzie na was zło!”

¹⁸ Bo kto stał (*ʿmqd*) w Radzie Jahwe (*sôd yhw*) i mógł widzieć (*rʿh*) i słyszeć (*šmʿ*) Jego słowo (*dəbārô*)?

Kto słuchał uważnie (*qšb*) Jego słowa (*dəbārô*) i usłyszał (*šmʿ*)?

¹⁹ Oto nawałnica Jahwe, gniew wychodzi
a nawałnica wiruje,
nad głową niegodziwych wiruje.

²⁰ Nie odwróci się gniew Jahwe
póki nie uczyni On i póki nie spełni On zamysłów swego serca.

Na końcu dni całkowicie to zrozumiecie.

²¹ Nie posłałem proroków (*nəbiʿim*), a oni biegali,
nie przemawiałem do nich, a oni prorokowali (*nbʿ*).

²² A jeśliby stali (*ʿmqd*) w mojej Radzie (*sôdî*), to ogłosiliby (*šmʿ*)
moje słowa (*dəbāray*) mojemu ludowi
i zawróciliby ich z ich złej drogi i z ich złego postępowania.

Trzy urywki składające się na Jr 23,16-22 tworzą układ koncentryczny: a (ww. 16-18) b (ww. 19-20) a' (ww. 21-22). Na paralelizm między urywkami a i a' wskazują powtarzające się w nich terminy przynależące do tematu komunikacji prorockiej: „Rada Jahwe” (*sôd yhw* w w. 18a; *sôdî* w w. 22a)⁴, „słowo Jahwe” (*dəbārô* dwukrotnie w w. 18; *dəbāray* w w. 22a), rdzeń *nbʿ* w formie rzeczownikowej *nəbiʿ*² (w liczbie mnogiej w ww. 16b.21a) oraz czasownikowej (*Ni participium* pl m w w. 16b; *Ni perfectum* 3 pl m w w. 21b), czasownik *šmʿ* mający za podmiot osobę proroka (w w. 18b w *Qal*, zaś w w. 22a w *Hi*)⁵. W obu urywkach podjęta została kwestia źródła i treści przepowiadania fałszywych proroków. Jednak podczas gdy urywek a ogranicza się wyłącznie do krytyki ich postawy, urywek a' negując ich postawę wskazuje równocześnie na komunikację właściwą prawdziwemu prorokowi. W urywku a jako źródło przepowiadania fałszywych

⁴ Por. Holladay, *Jeremiah*, I, 637.

⁵ Por. Lundbom, *Jeremiah 21-36*, 194.

proroków wskazane zostało „ich własne serce” (w. 16c), a nie słowo Jahwe usłyszane w „Radzie Jahwe” (w. 18a). Natomiast w urywku a’ jako źródło przepowiedania postuluje się słowo Jahwe usłyszane w „Jego Radzie” (w. 22a). Treść przepowiedania fałszywych proroków w urywku a jest przywołana w formie dwóch cytatów ich słów, zapewniających iluzoryczny pokój występny (w. 17b.d). W przypadku urywka a’ treść komunikacji prorockiej ma stanowić słowo Jahwe wzywające występne do nawrócenia (w. 22b). Urywek centralny (ww. 19-20) wnosi temat gniewu Jahwe, ale pozostaje on związany ze słowem Jahwe, które jest wyrazem „zamyśłu serca Jahwe” (w. 20b)⁶. Kontrastuje to ze słowem fałszywych proroków, którzy głoszą „wizje swego serca” (w. 16c)⁷.

2. PROROK JEST ŚWIADKIEM

Ostrze krytyki, jaką Bóg wymierza w proroków przez usta Jeremiasza, pozwala precyzyjnie oddzielić proroka prawdziwego od proroka fałszywego. Obaj z zaangażowaniem podejmują trud głoszenia słowa, ale tylko prawdziwy prorok jest świadkiem autentycznego spotkania z Bogiem. Kluczowe dla zrozumienia istoty tego zadania proroka są pytania retoryczne, które Jahwe stawia słuchaczom za pośrednictwem Jeremiasza: „Kto stał w Radzie Jahwe i mógł widzieć i słyszeć Jego słowo? Kto słuchał uważnie Jego słowa i usłyszał?” (w. 18). Tylko ten, kto spełnia wymagania postawione w tych pytaniach jest prawdziwym prorokiem. Najpierw sam doświadczył spotkania z objawiającym się Bogiem, a teraz może dać temu świadectwo swoim skutecznym nauczaniem i swoją wzorową postawą (por. w. 22)⁸.

⁶ Por. Craigie – Kelley – Drinkard, *Jeremiah 1–25*, 343.

⁷ Por. Allen, *Jeremiah*, 266; Holladay, *Jeremiah*, I, 634.

⁸ Por. Craigie – Kelley – Drinkard, *Jeremiah 1–25*, 344; Jones, *Jeremiah*, 309-310; Lundbom, *Jeremiah 21–36*, 195.

Przyjacielska relacja pomiędzy Bogiem a wybranym na proroka człowiekiem, jaką można zaobserwować w dialogach mających miejsce podczas sceny powołania (por. Wj 3,1-14; 4,1-17; 6,2-13; 1 Sm 3,3-21; Jr 1,4-10) nie ogranicza się tylko do inauguracji misji prorockiej, ale rozciąga się na całą późniejszą działalność proroka. Odtąd może on liczyć na szczególny – gdyż dostępny jedynie wybranym – przywilej, polegający na zaproszeniu do udziału w posiedzeniu „Rady Jahwe” (por. *sôd yhw* w Jr 23,18.22)⁹.

Rzeczownik *sôd* („rada, zgromadzenie”) bywa używany w tekstach biblijnych na określenie kręgu bliskich sobie ludzi, których łączy jakiegoś rodzaju wspólne więzy (por. np. Jr 6,11; 15,17; Hi 19,19; Ps 55,15; 64,3; 83,4; 111,1; Ez 13,9; Prz 15,22)¹⁰. Podkreśla on zażyłość, wzajemną bliskość współtworzących tego rodzaju „radę” osób, kładąc nacisk na łączące je więzy. W analogiczny sposób w Jr 23,18 wyrażenie *sôd yhw* zwraca uwagę na „bezpośrednią bliskość łączącą proroka i Jahwe oraz pozostawianie ze sobą w zażyłych relacjach”¹¹. Ale fraza ta ma w tym fragmencie także głębsze znaczenie i sugeruje odniesienie do jakiejś instytucjonalnej formy „rady” na wzór „konsylium” pod przewodnictwem Jahwe¹². Tak rozumiana „Rada Jahwe” jest ideą, zaczerpniętą z politeistycznych religii Bliskiego Wschodu (zwłaszcza Mezopotamii i Ugarit)¹³.

⁹ Por. von Rad, *Teologia*, 423; Stachowiak, *Prorocy*, 123-124.

¹⁰ Por. Thompson, *The Book of Jeremiah*, 497; Ross, „The Prophet”, 114; Bardski, „«Sod»”, 76-77.

¹¹ Por. Stachowiak, *Księga Jeremiasza*, 279; McKane, *Commentary on Jeremiah*, I, 581-582.

¹² Por. Robinson, *Inspiration and Revelation*, 167-169; Nicholson, *Jeremiah 1-25*, 197; Ross, „The Prophet”, 115; Nissinen, „Prophets and the Divine Council”, 4-5.

¹³ Por. Jones, *Jeremiah*, 309; Parker, „Council $\tau\delta\varsigma$ ”, 204-205. Szerzej temat biblijnego zagadnienia „rada Jahwe” w kontekście religii i wierzeń Bliskiego Wschodu podjęli: Mullen, *The Divine Council*; Polley, „Hebrew Prophecy”, 141-156; Malamat, „The Secret Council”, 231-236; Niehr, *Der höchste Gott*, 71-78; Neef, *Gottes himmlischer Thronrat*, 18-27.

Na podstawie zawartych w Biblii Hebrajskiej informacji można stwierdzić, że *sôd yhw̄h* jest zgromadzeniem istot boskich, na którego czele stoi sam Jahwe. To On zwołuje spotkania niebiańskiego dworu (por. Hi 1,6; 2,1) i przewodniczy poszczególnym sesjom (por. 1 Krl 22,20.22; Hi 1,7.8; 2,2.3; Ps 82,2; Iz 6,8)¹⁴. Do ścisłego grona uczestników „Boskiej Rady” spośród istot ludzkich Jahwe dopuszcza jedynie proroków. Są oni zazwyczaj biernymi obserwatorami i jedynie przysłuchują się obradom (por. np. 1 Krl 22,19-23), choć niekiedy zdarza się, że wykazują inicjatywę (por. np. Iz 6,8)¹⁵. Bliższa analiza świadectw proroków, którzy opisali swe doświadczenie uczestniczenia w „Radzie Jahwe” (1 Krl 22,19-23; Iz 6,1-13), pozwala dostrzec kilka powtarzających się charakterystycznych elementów: (1) uczestnik mający dostęp do ścisłego kręgu uczestników Boskiego konsylium „widzi” (*r²h*) Jahwe zasiadającego na tronie (por. 1 Krl 22,19; Iz 6,1-2), wokół którego „stoją” (*ʿmd*) różnego rodzaju istoty niebiańskie (*kol-šəbāʿ haššāmayim*, por. 1 Krl 22,19) oddające chwałę „Jahwe zastępów” (*yhw̄h šəbāʿôṭ*, por. Iz 6,3)¹⁶; (2) uwaga obserwatora stojącego przed Jahwe skupiona jest na „przyglądaniu się” (*r²h*) przebiegowi zdarzeń i „słuchaniu” (*šm^ʿ*) mającej miejsce wymiany zdań między uczestnikami rady, co z kolei dzięki głębszej refleksji – zasygnalizowanej w Jr 23,18 czasownikiem „słuchać uważnie” (*qšb*)¹⁷ – prowadzi w konsekwencji do

¹⁴ Por. Brueggemann, *To Pluck Up*, 203-204.

¹⁵ Por. Meier, *Themes and Transformations*, 21. Szerzej rolę proroków w „zgromadzeniu Jahwe” opisują: Müller, „Die himmlische Ratversammlung”, 254-267; Kingsbury, „The Prophets”, 279-286; Mullen, *The Divine Council*, 215-226; Neef, *Gottes himmlischer Thronrat*, 15-17.

¹⁶ Por. Kingsbury, „The Prophets”, 279-284; Brueggemann, *Book of Jeremiah*, 59.

¹⁷ Percepcję słowa Jahwe określają w Jr 23,18 trzy czasowniki: (1) *r²h* („widzieć”) zwraca uwagę na to, że słowo posiada realne kształty i istnieje w przestrzeni, dzięki czemu podpada pod zmysł wzroku i może być „oglądane” (por. 2,29-37); (2) *šm^ʿ* („słyszeć”) podkreśla fizyczną zdolność odbierania bodźców słuchowych; (3) *qšb* („słuchać uważnie”)

poznania woli Bożej¹⁸; (3) wreszcie na podstawie tego, co „widział” (*rʿh*) i „słyszał” (*šmʿ*) prorok nadaje formę orędziu, które z polecenia Jahwe przekaże ludowi (*leḵ wəʾāmartā lāʿām hazze^h*, por. Iz 6,9). A zatem głównym zadaniem proroków uczestniczących w „Radzie Jahwe” jest poznanie Bożych planów i wyroków, by następnie móc przekazać je ludziom¹⁹.

Posłaniec, który ma być doręczycielem i wyrazicielem werdyktów, jakie zapadły podczas „Rady Jahwe” (*sôḏ yhw^h*), pełni zatem funkcję naocznego świadka, który nie wyraża własnego zdania, lecz jest całkowicie związany treścią podjętych decyzji dotyczących przyszłych losów mieszkańców ziemi²⁰. Stąd też wyprowadza się pochodne znaczenie rzeczownika *sôḏ*, wskazujące na rezultat obrad w postaci „tajemnicy, sekretu” (por. Am 3,7, a także podobny sens w Prz 11,13; 20,19; 25,9), znanego jedynie wąskiemu gronu uczestników sesji²¹. Głównym przesłaniem metafory „Rady Jahwe” jest więc wyraźne stwierdzenie, iż prorocy nie preparują swego nauczania w oparciu o własne wyobrażenia czy sny, ale zwyczajnie są posłańcami przy-

akcentuje umiejętność skoncentrowania uwagi na przekazywanych ustnie treściach. Słowo Jahwe jest więc rzeczywistością poznawalną za pomocą zmysłów wzroku i słuchu, wymagającą jednak wewnętrznego skupienia, tak by można ją poznać, zrozumieć, a następnie zakomunikować (por. Szwarc, „«Słowo Boże» – znane czy nie znane?”, 43-44).

¹⁸ „Słuchanie” (*šmʿ*), „widzenie” (*rʿh*) oraz „rozważanie” (*qšb*) słowa Jahwe prowadzi proroka do „poznania” (*yḏʿ*) nie tylko słowa Jahwe, ale także samego Jahwe. Ten, który sam niegdyś – jeszcze przed poczęciem i narodzeniem – został dogłębnie „poznany” przez Boga (por. *yəḏaʿtīkā* w Jr 1,5), przysłuchując się teraz obradom „Radzie Jahwe” (*sôḏ yhw^h*) ma możliwość „posiąść dla siebie mądrość” (Hi 15,8) i poznać prawdę o Bogu (por. Bardski, „«Sod»”, 78-82).

¹⁹ Por. Lundbom, *Jeremiah 21–36*, 195. Na analogiczną rolę proroków (i prorokiń) jako pośredników i doręczycieli decyzji podjętych na „boskich zgromadzeniach” znanych z tradycji Bliskiego Wschodu zwrócił uwagę w swoim studium Nissinen („Prophets and the Divine Council”, 7-16).

²⁰ Por. Ross, „The Prophet”, 115; Brueggemann, *To Pluck Up*, 204.

²¹ Por. Holladay, *Jeremiah*, I, 635; Ross, „The Prophet”, 115; Bardski, „«Sod»”, 76-77.

noszącymi przesłanie od swego Pana. Stanie w „Radzie Jahwe” jest więc warunkiem *sine qua non* wypełniania w sposób właściwy funkcji prorockich i jest podstawą dawania świadectwa²².

3. PROROK DAJE ŚWIADECTWO

Dzięki osobistemu i bezpośredniemu doświadczeniu Boga prorok może złożyć świadectwo wobec ludu. Tę ścisłą zależność podkreśla zdanie warunkowe: „A jeśliby stali w mojej Radzie, to ogłosiliby (*šm^c* w *Hi*) moje słowa mojemu ludowi i zawróciliby ich z ich złej drogi i z ich złego postępowania” (Jr 23,22). Przeświadczenie proroków, że Bóg przemawia przez ich usta, było wynikiem doświadczenia obecności na niebiańskim dworze Jahwe. Wystarczy wspomnieć, że prorok Micheasz, syn Jimli, chcąc autoryzować i uzasadnić wyrocznię stojącą w wyraźnej sprzeczności z zapowiedziami nadwornych proroków króla Achaba, opisuje ze szczegółami swoją partycypację w „Radzie Jahwe” (por. 1 Krl 22,19-23). Podobne doświadczenie stało się udziałem Izajasza (por. Iz 6,1-13) oraz Deutero-Izajasza (por. Iz 40,1-11), a także stanowi tło wydarzeń opisanych w *Hi* 1–2²³. Usłyszane i przyjęte przez proroka słowo całkowicie go przenika i wypełnia. Nie jest on w stanie unicestwić go przez swoje milczenie. Potwierdzają się słowa Amosa: „Jeśli lew zaryczy, któż się nie ulęknie? Gdy Pan Bóg przemawia, któż nie będzie prorokował?” (Am 3,8). Podobne doświadczenie staje się udziałem Jeremiasza (por. Jr 20,7-9). Słowo Boże bierze go w swoje posiadanie, wyznacza mu czas i miejsce wypowiedzania, determinuje treść jego wystąpienia²⁴.

Pierwszym – to znaczy najczęstszym i najbardziej uprzywilejowanym – sposobem przekazywania poznanej

²² Por. Nissinen, „Prophets and the Divine Council”, 17.

²³ Por. Boadt, *Jeremiah*, 187.

²⁴ Por. Szwarz, *Słowo Jahwe w wyroczniach*, 87-88; Popielewski, „«Uwiodłeś mnie, Panie»”, 286.

woli Bożej jest ustna wypowiedź proroka. Odpowiadając na często powracające w księgach prorockich polecenie Jahwe: „Idź i mów!”, posłany zwraca się do słuchaczy i kieruje do nich swoje orędzie. „Mówi” (*ḏbr* lub *ʾmr*, lub *sṗr*) i „ogłasza” (*šm^c* w *Hi*) „słowo Jahwe”, czyli wszystko to, co „widział” (*r²h*) i „słyszał” (*šm^c*) bezpośrednio od Niego (por. Jr 23,18.22). Innymi słowy – prorok jest „świadkiem słowa”²⁵.

Drugi sposób, po który sięgali prorocy w celu przekazu objawionego im przez Boga słowa, to czynności symboliczne²⁶. Choć słowo cieszyło się w starożytności większym niż dziś autorytetem, to mimo wszystko czynność symboliczna ze względu na swój sugestywny wydźwięk stanowiła jeszcze wyższą formę przekazu prorockiego. Prorocy korzystali przy tym z zakorzenionego głęboko u starożytnych przeświadczenia o przyczynowej zależności między uczynionym symbolem a oznaczającą go rzeczywistością²⁷. W przeciwieństwie jednak do religii pogańskich nie upatrywali w wykonywanych czynnościach właściwości magicznych: ich skuteczność nie opiera się na jakiejś tajemniczej sile czy fatum, ale wyłącznie na wolnej woli i twórczej potędze Jahwe²⁸.

Wśród różnorodnych czynności prorockich nabierających znaczenia symbolicznego na szczególną uwagę zasługują te, które obejmują całe życie proroka lub chociażby znaczną jego część. Chodzi np. o małżeństwo Ozeasza z prostytutką się kobietą i posiadanie z nią potomstwa o symbolicznych imionach (Oz 1; 3), bezżenność i ascetyczne życie Jeremiasza (Jr 16,1-9). Podkreślają one bowiem fakt, że prorok nie tylko „głosi” otrzymane od Jahwe przesłanie słowem lub czynem, ale on sam i jego życie „stają się” tym słowem. Na ten aspekt zwraca także uwagę metafora spożywania Bożego słowa (Jr 1,9; 15,16; por.

²⁵ Por. Szwarc, „Teologia słowa Jahwe”, 25-26.

²⁶ Por. Stachowiak, „Symboliczne czynności jako forma przekazu prorockiego”, 79-90.

²⁷ Por. Overholt, „Seeing is Believing”, 3-31; Pikor, „Skuteczność przepowiadania prorockiego”, 37-38.

²⁸ Por. Ott, *Die prophetischen Analogiehandlungen*, 172-175.

także Ez 2,8–3,3), która ukazuje głębszą prawdę o relacji proroka wobec powierzanego mu słowa. Taka interioryzacja prowadzi do stopniowej przemiany ciała proroka w słowo Boże. Nosząc je w sobie, wcielając w życie, prorok staje się żywym słowem powiedzianym przez Pana²⁹. Całkowite zjednoczenie proroka i głoszonego przez niego Bożego słowa widoczne jest zwłaszcza w podobnej awersji, jaką obie rzeczywistości budzą u słuchaczy³⁰. Prorok jako „uosobienie” słowa cierpi, gdyż jego własny lud nie daje mu posłuchu (por. 17,23; 18,12), lekceważy go (por. 5,12; 6,10; 17,15; 20,7b-8), a nawet stosując przemoc fizyczną, próbuje uciszyć głoszącego niewygodną prawdę sługę słowa (por. 2,30b; 11,18-19; 18,18; 20,10; 26,7-15.20-23; 35,5-6; 37,18; 38,4-6)³¹. Smutny, wręcz tragiczny los proroka z Anatot staje się więc paradygmatem losu słowa Jahwe: spotka go odrzucenie, ciągła walka z przeciwnikami, ale ostatecznie odniesie zwycięstwo³².

Wspomniane przez Jeremiasza i oparte na osobistym świadectwie „ogłoszenie” występny „prawdziwego” – to znaczy, pochodzącego „z ust Jahwe” (w. 16), a usłyszane go „w Radzie Jahwe” (w. 22) – słowa przynosi zbawienny skutek: sprawia, że przemawiający w imię Jahwe prorocy „zawracają ich (tzn. „lekceważących Jahwe” oraz „postępujących w zatwardziałości swego serca”) z ich złej drogi i z ich złego postępowania” (w. 22b). Związek „głoszenia

²⁹ Pikor, „Dynamika słowa prorockiego”, 880.

³⁰ Najlepszym tego świadectwem jest wypowiedź Jahwe: „Albowiem całkowicie sprzeniewierzył mi się dom Izraela i dom Judy – wyrocznia Jahwe. Zaparli się Jahwe i powiedzieli: «On nic nie znaczy!» oraz: «Nie przyjdzie na nas nieszczęście i nie zobaczymy miecza ani głodu!», a także: «Prorocy są wiatrem i nie ma w nich słowa!»” (5,11-13). Akt apostazji przybiera dwie paralelne formy: (1) bezpośrednie odrzucenie Boga przez wzgardzenie Nim (por. 5,12); (2) pośrednie odrzucenie Boga przez wzgardzenie Jego wysłańcami (por. 5,13). Podobne utożsamienie można zauważyć w Jr 26,4-5 (por. Szwarz, „Teologia słowa Jahwe w Księdze Jeremiasza”, 21).

³¹ Por. Pikor, „Jeremiaszowe zmaganie”, 76-77; Witaszek, „Słowo proroka znakiem sprzeciwu”, 511.

³² Por. Cucca, *Il corpo e la città*, 81.

słowa Jahwe” i „nawrócenia ludu” nie opiera się na determinizmie. Argumentacja w. 22 bynajmniej nie zakłada, że prorocy cieszący się autoryzacją ze strony Jahwe są zawsze i wszędzie skuteczni w doprowadzaniu słuchaczy do nawrócenia (paradoksalnie przykładem niskiej efektywności nauczania prorockiego w swych własnych oczach jest sam Jeremiasz, por. 25,1-7)³³. Liczy się ciągle podejmowanie na nowo działań ukierunkowanych na zmianę postępowania grzesznego ludu. Prorok, który przysłuchiwał się obradom Boskiej Rady i posłyszał słowo Jahwe, za wszelką cenę podejmuje wysiłek, by przez dawane świadectwo zawrócić rodaków ze złej drogi, gdyż jest to jego zasadniczym powołaniem (por. 3,12; 4,1; 23,14)³⁴.

4. NEMO DAT QUOD NON HABET

Inaczej ma się rzecz z prorokiem fałszywym – ponieważ nie dostąpił zaszczytu bezpośredniego spotkania z Bogiem, nie On jest źródłem jego przepowiadania. Zamiast realizować posłannictwo zlecone przez Boga i wiernie przekazywać słowo pochodzące „z ust Jahwe” (por. w. 16c) przejawia własną inicjatywę: „Nie posłałem proroków, a oni biegali. Nie przemawiałem do nich, a oni prorokowali” (w. 21; por. 7,22; 14,14; 23,32). Rozpowszechniając własne poglądy zdradził ideał proroka, który winien być „jakby ustami Jahwe” (por. *kəpî* w 15,19), a zatem głosić to i tylko to słowo, które Jahwe włożył w jego usta (por. 1,9)³⁵. Treść jego nauczania stanowią jedynie „wizje własnego serca” (*ḥāzôn libbām*, w. 16c), których opowiedaniem daje słuchaczom „lekceważącym Boga” (w. 17a) i „postępującym w zatwardziałości swego serca” (w. 17c) złudne poczucie bezpieczeństwa: „Jahwe powiedział:

³³ Por. McKane, *Commentary on Jeremiah*, I, 584; Fretheim, *Jeremiah*, 337-338; Epp-Tiessen, *Concerning the Prophets*, 89.

³⁴ Por. Overholt, *The Threat of Falsehood*, 62; McKane, *Commentary on Jeremiah*, I, 583-584; Jones, *Jeremiah*, 310; Fischer, *Jeremia 1-25*, 698.

³⁵ Por. Holladay, *Jeremiah*, I, 635; Lundbom, *Jeremiah 21-36*, 191.

Pokój będzie z wami!” (w. 17b) oraz „Nie przyjdzie zło na was!” (w. 17d)³⁶. Tak przewrotna działalność proroków – określona również jako „chodzenie w kłamstwie” (*hālōk baššeqer*, w. 14b) – sprawia, że utracili oni swoją rację bytu: nie są już sumieniem ludu³⁷. Zamiast jako prawdziwi świadkowie wzywać do opamiętania i nawrócenia, „umacniają ręce złoczyńców” (*hizzəqû yədê mārā‘ātô*, w. 14b), tak „aby nikt nie odwrócił się od swego zła” (*ləbiltî šābû ʔš merā‘ātô*, w. 14c; por. w. 22)³⁸.

By przekonać się o tym, jak bardzo fałszywi prorocy mijają się z prawdą, wystarczy skonfrontować ich złudne obietnice ze złowróżbną wizją, którą Bóg ukazał prawdziwym prorokom, a którą poznajemy dzięki świadectwu Jeremiasza: „Oto nawałnica Jahwe, gniew wychodzi a nawałnica wiruje, nad głową niegodziwych wiruje. Nie odwróci się gniew Jahwe póki nie uczyni On i póki nie spełni On zamysłów swego serca. Na końcu dni całkowicie to zrozumiecie” (ww. 19-20). Dlatego też nie może dziwić fakt, iż Jahwe Zastępów dystansuje się od nauczania owych zwodzicieli i przestrzega swój lud przed pójściem za nim: „Tak mówi Jahwe Zastępów: Nie słuchajcie słów proroków prorokujących wam – łudzą oni was!” (w. 16). Skoro trzeba najpierw czegoś „doświadczyć”, aby następnie móc to „poświadczyć”, to prorocy ci są z pewnością prorokami fałszywymi. Wszak nie można dać czegoś, czego się nie posiada.

PODSUMOWANIE

Prorok mający być „ustami Boga” (por. Jr 15,19) jest pierwszym depozytariuszem „słowa Jahwe”. W ten sposób kontynuowany jest dialog między Bogiem a prorokiem,

³⁶ Por. Thompson, *The Book of Jeremiah*, 497; McKane, *Commentary on Jeremiah*, I, 579; Fischer, *Jeremia 1-25*, 695.

³⁷ Por. Stulman, *Jeremiah*, 216-217.

³⁸ Por. Carroll, *Jeremiah*, 460; Fretheim, *Jeremiah*, 336; Lundbom, *Jeremiah 21-36*, 192; Epp-Tiessen, *Concerning the Prophets*, 86.

który pierwszy raz miał miejsce w momencie powołania. Wówczas Jahwe ustanowił go swoim rzecznikiem wobec ludu (por. 1,7.9.17), a teraz podczas uroczystego zgromadzenia (por. 23,18.22) powierza mu orędzie, które ma przekazać swoim słuchaczom. Jego zadanie nie ogranicza się jednak wyłącznie do zapamiętania (por. 23,18) i powtórzenia (por. 23,22a) tego, co widział i słyszał. Fakt, iż prorok w procesie otrzymywania słowa jest zasadniczo stroną receptywną, nie oznacza, że pozostaje on tylko biernym narzędziem odtwarzającym to, co Jahwe wypowiedział. Wierność objawieniu Boga stanowi jeden z istotnych czynników posługi prorockiej, ale nie jest to wierność mechaniczna, niewolnicza, lecz wierność zaufanego rzecznika, uczestnika Rady Bożej i najbliższego powiernika.

Bóg zwracając się przeciwko tym, którzy uzurpowali sobie prawo występowania przed ludem w Jego imieniu (por. 23,30.31.32) wyraźnie zaznacza, że wybrany przez Niego prorok zaproszony jest, by „stojąc w Radzie Jahwe” (*‘āmaḏ bəsôḏ yhwḥ*) mógł „widzieć” (*r²h*) i „słyszeć” (*šm^ḥ*), a w konsekwencji „słyszeć uważnie” (*qšb*) i „usłyszeć” (powtórnie użyty czasownik *šm^ḥ*) „Jego słowo” (*dəbārô*, por. 23,18), które dopiero w dalszej kolejności „ogłosi” (*šm^c* w *Hifil*) ludowi (por. 23,22a). Wyraźnie widać, że pomiędzy czysto zmysłową percepcją słowa (por. *r²h* i *šm^c* w 23,18a) a jego enuncjacją (*šm^c* w *Hifil* w 23,22a) znajduje się etap pośredni, skoncentrowany na osobistej asymilacji słowa Jahwe (por. *qšb* i *šm^c* w 23,18b)³⁹. Osoba powołana do pełnienia misji prorockiej jest zatem pierwszym słuchaczem słowa, pierwszą glebą, na którą pada życiodajne ziarno słowa (por. 23,28c). Takie pogłębione obcowanie ze słowem Bożym sprawia, że prorok nie tylko przekazuje je ludowi, ale daje o nim osobiste świadectwo.

Potwierdzeniem tego wyjątkowego i nierozzerwalnego związku, jaki łączy proroka i głoszone przez niego

³⁹ Doskonałym przykładem procesu takiej interioryzacji jest zmaganie się Jeremiasza z Bożym słowem, które jednocześnie objawia jego dynamikę (por. Pikor, „Jeremiaszowe zmaganie”, 53-81).

słowo, jest również fakt, iż w przypadku przekazywania tradycji dotyczących działalności prorockiej odstąpiono od powszechnie obowiązującej na starożytnym Bliskim Wschodzie zasady anonimowości. Odejście od tej reguły należy tłumaczyć tym, że orędzie głoszone przez proroka w jedyny i niepowtarzalny oraz nierozzerwalny sposób łączyło się z konkretną osobą, której rola nie ogranicza się wyłącznie do bycia sprawozdawcą, ale polega na osobistym dawaniu świadectwa. W związku z tym tylko ta konkretna osoba mogła podpisać się pod danym orędziem z pełną odpowiedzialnością. Bóg zwracał się do niej, czyniąc ją powiernikiem swego niepowtarzalnego objawienia. Nikt inny nie mógł więc jej zastąpić, gdyż powierzone jej słowa były dane tylko i wyłącznie jej. Skoro tylko ona je знаła, to tylko ona mogła złożyć o nich wiarygodne świadectwo⁴⁰. Świadectwo, które dodatkowo sygnuje swoim imieniem oraz gotowością oddania życia za głoszoną prawdę.

BIBLIOGRAFIA

- Allen L.C., *Jeremiah. A Commentary* (OTL; Louisville 2008).
- Bardski K., „«Sod» jako tajemnica Bożej Opatrzności”, *Przybliżyło się Królestwo Boże. Księga pamiątkowa dla Księdza Profesora Romana Bartnickiego w 65. rocznicę urodzin* (red. W. Chrostowski) (Warszawa 2008) 74-83.
- Boadt L.E., *Jeremiah* (Wilmington 1982).
- Brueggemann W., *The Theology of the Book of Jeremiah* (OTT; Cambridge 2007).
- Brueggemann W., *To Pluck Up, to Tear Down. A Commentary on the Book of Jeremiah 1–25* (ITC; Grand Rapids 1988).
- Carroll R., *Jeremiah. A Commentary* (OTL; London 1986).
- Craigie P.C. – Kelley P.H. – Drinkard J.F., *Jeremiah 1–25* (WBC 26; Dallas 1991).

⁴⁰ Por. von Rad, *Teologia*, 423-424.

- Cucca M., *Il corpo e la città*. Studi del rapporto di significazione paradigmatica tra la vicenda di Geremia e il destino di Gerusalemme (SR.SB; Assisi 2010).
- Epp-Tiessen D., *Concerning the Prophets*. True and False Prophecy in Jeremiah 23,9–29,32 (Eugene 2012).
- Fischer G., *Jeremia 1-25* (HtK.AT; Freiburg 2005).
- Fretheim T.E., *Jeremiah* (Smyth & Helwys Bible Commentary; Macon 2002).
- Holladay W.L., *Jeremiah*. A Commentary on the Book of the Prophet Jeremiah (Hermeneia; Philadelphia 1986).
- Jones D.R., *Jeremiah* (NCBC; Grand Rapids 1992).
- Kingsbury E.C., „The Prophets and the Council of Yahweh”, *JBL* 83 (1964) 279-286.
- Lundbom J.R., *Jeremiah 21–36*. A New Translation with Introduction and Commentary (AB 21B; New York 2004).
- Malamat A., „The Secret Council and Prophetic Involvement in Mari and Israel”, *Prophetie und geschichtliche Wirklichkeit im alten Israel* (red. R. Liwak – S. Wagner) (Stuttgart – Berlin – Köln 1991) 231-236.
- McKane W., *A Critical and Exegetical Commentary on Jeremiah* (ICC; Edinburgh 1986).
- Meier S.A., *Themes and Transformations in Old Testament Prophecy* (Downers Grove 2009).
- Mullen E.T., *The Divine Council in Canaanite and Early Hebrew Literature* (Harvard Semitics Monograph 24; Chico 1980).
- Müller H.-P., „Die himmlische Ratsversammlung”, *ZAW* 54 (1963) 254-267.
- Neef H.-D., *Gottes himmlischer Thronrat*. Hintergrund und Bedeutung von *sôd JHWH* im Alten Testament (Arbeit zur Theologie 79; Stuttgart 1994).
- Nicholson E.W., *Jeremiah 1–25* (CBC; Cambridge 1973).
- Niehr H., *Der höchste Gott* (BZAW 190; Berlin 1990).
- Nissinen M., „Prophets and the Divine Council”, *Kein Land für sich allein*. Studien zum Kulturkontakt in Kanaan, Israel/Palästina und Ebir-nâri für Manfred Weippert zum 65. Geburtstag (red. U. Hübner – E.A. Knauf) (OBO 186; Göttingen 2002) 4-19.

- Ott K., *Die prophetischen Analogiehandlungen im Alten Testament* (BWANT 185; Stuttgart 2009).
- Overholt T.W., „Seeing is Believing. The Social Setting of Prophetic Acts of Power”, *JSOT* 23 (1982) 3-31.
- Overholt T.W., *The Threat of Falsehood. A Study in the Theology of the Book of Jeremiah* (SBT 2/16; Naperville 1970).
- Parker S.B., „Council תיב”, *Dictionary of Deities and Demons in the Bible* (red. K. van der Toorn – B. Becking – P.W. van der Horst) (Grand Rapids – Cambridge 1999) 204-208.
- Pikor W., „Dynamika słowa prorockiego w świetle Księgi Jeremiasza”, *Fructus Spiritus est Caritas*. Księga Jubileuszowa ofiarowana Księdzu Profesorowi Franciszkowi Drączkowskiemu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin, czterdziestopięciolecia święceń kapłańskich i trzydziestopięciolecia pracy naukowej (red. M. Wysocki) (Lublin 2011) 867-883.
- Pikor W., „Jeremiaszowe zmaganie się z Bożym słowem (Jr 1,4-12; 15,15-21; 20,7-13)”, *VV* 7 (2005) 53-81.
- Pikor W., „Prorok jako świadek swojego powołania”, *Moc świadectwa*. Sympozjum w Wyższym Śląskim Seminarium Duchownym. Katowice 8-9 XI 2013 (red. J. Wilk) (Dni Duchowości 9; Katowice 2014) 11-31.
- Pikor W., „Skuteczność przepowiadania prorockiego w świetle Ez 24,15-27”, *VV* 2 (2002) 31-47.
- Polley M.E., „Hebrew Prophecy within the Council of Yahweh examined in its Ancient Near Eastern Setting”, *Scripture in Context. Essays in the Comparative Method* (red. C.D. Evans – W.W. Hallo – J.B. White) (Pittsburgh Theological Monograph Series 34; Pittsburgh 1980) 141-156.
- Popielewski W., „«Uwiodłeś mnie, Panie» (Jr 20,7). Powołanie prorockie w świetle wyznań Jeremiasza”, *Pieśniami dla mnie Twoje przykazania*. Księga pamiątkowa dla Księdza Profesora Janusza Frankowskiego w 50. rocznicę święceń kapłańskich i 75. rocznicę urodzin (red. W. Chrostowski) (Warszawa 2003), 262-289.
- von Rad G., *Teologia Starego Testamentu* (Warszawa 1986).
- Robinson H.W., *Inspiration and Revelation in the Old Testament* (Oxford 1946).

- Ross J.F., „The Prophet as Yahweh's Messenger”, *Prophecy in Israel*. Search for an Identity (red. D.L. Petersen) (Issues in Religion and Theology; London 1987) 111-121.
- Rudolph W., *Jeremia* (Tübingen 1968).
- Stachowiak L., „Symboliczne czynności jako forma przekazu prorockiego”, *Współczesna biblistyka polska 1945-1970* (red. J. Łach – M. Wolniewicz) (Warszawa 1972) 79-90.
- Stachowiak L., *Księga Jeremiasza* (PŚST 10/1; Poznań 1967).
- Stachowiak L., *Prorocy – słudzy słowa* (Attende Lectioni 5; Katowice 1980).
- Stulman L., *Jeremiah* (AOTC; Nashville 2005).
- Szwarc U., „«Słowo Boże» – znane czy nie znane? Analiza egzegetyczno-teologiczna wybranych wyroczeni prorockich”, *RTK* 31/1 (1984) 43-59.
- Szwarc U., „Teologia słowa Jahwe w Księdze Jeremiasza”, *RTK* 30/1 (1983) 22-45.
- Szwarc U., *Słowo Jahwe w wyroczniach o narodzie wybranym*. Studium egzegetyczno-teologiczne. Rozprawa doktorska (Lublin 1985).
- Thompson J.A., *The Book of Jeremiah* (NICOT; Grand Rapids 1980).
- Witaszek G., „Słowo proroka znakiem sprzeciwu”, *Przybliżyło się Królestwo Boże*. Księga pamiątkowa dla Księdza Profesora Romana Bartnickiego w 65. rocznicę urodzin (red. W. Chrostowski) (Warszawa 2008) 498-511.

Ks. Piotr Jaworski
al. Matki Bożej Fatimskiej 39
33-100 Tarnów
petrusj@poczta.onet.pl

Ks. Piotr Jaworski, prezbiter diecezji tarnowskiej, doktor nauk teologicznych w zakresie biblistyki (KUL). Pracuje duszpastersko oraz prowadzi wykłady zlecone na Wydziale Teologicznym Sekcja w Tarnowie Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie.